Anadolu International Conference in Economics V,
May 11-13, 2017, Eskişehir, Turkey.

GELİŞMİŞLİKTE ARAFTA KALAN ÜLKE: TÜRKİYE

B. Tuğberk TOSUNOĞLU[1]
Ceyda ERDEN ÖZSOY[2]

Özet

Araf bazı inançlara göre cennet ve cehennem arasında bir yerdir. Bu çalışmada kullanılan araf metaforu iktisadi kalkınma bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında kalmayı sembolize etmektedir. Türkiye orta gelir tuzağı (OGT) riskiyle karşı karşıya kalan gelişmekte olan bir ülkedir. OGT, genel olarak kişi başına gelir bakımından orta gelir düzeyine erişmiş ülkelerin bu düzeyi aşamaması, burada sıkışıp kalması ve yüksek gelir grubuna geçememesi olarak tanımlanır. Türkiye, düşük-orta gelirli ülkeler grubunda 50 yıl kalarak (1955-2005) orta gelir tuzağını deneyimlemiştir. 2005 yılında bu tuzaktan çıkan Türkiye bir üst grup olan yüksek-orta gelirli ülkeler grubuna katılmıştır. 2008 yılında yaşanan küresel krizden etkilenen Türkiye, 2012 yılından sonra büyüme yavaşlamasına girmiştir. GSYH bakımından ilk yirmi içinde olmasına karşın kişi başına düşen gelir düzeyi 10.000 dolar civarında durağanlaşmıştır. Ülkelerin gelişme düzeylerinin belirlenmesinde yıllardan beri GSYH ölçütü kullanılmaktadır. Günümüzde GSYH ötesi tartışmalarıyla hareketlenen yeni metrik arayışları gelişmenin ölçülmesinde pek çok yeni endeksin kullanılmasına yol açmıştır. Bu endeksler içinde öne çıkanlar: İnsani Gelişme Endeksi, Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi ve Sosyal Gelişme Endeksidir. Türkiye bu endekslerde gelişmiş ülkelerin sergilediği başarıyı gösterememektedir. Bu çalışma Türkiye'nin gelişmişlik düzeyini tartışmakta ve gelişmişlikte araftan kurtuluş için çözüm önerileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Gelişme, Orta Gelir Tuzağı, Büyüme Yavaşlaması, GSYH'nin Ötesi, Türkiye

TURKEY: A COUNTRY IN PURGATORY IN TERMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

According to some believes, purgatory is a place between heaven and hell. The metaphor of purgatory used in this study symbolizes staying among developed and underdeveloped countries in terms of economic development. Turkey is a developing country facing the risk of middle income trap (MIT). MIT is generally defined as countries that have reached the middle income level in terms of per capita income and cannot move to the high income group. Turkey experienced middle-income trap by staying in the low-middle income countries group for 50 years (1955-2005). In 2005, Turkey escaped from this trap and participated high-middle income countries. Turkey, which was affected by the global crisis experienced in 2008, has started to growth slowdown after 2012. Although the GDP is within the first twenty, the per capita income level has stabilized at around $ 10.000. In the measurement of development, GDP variables has been used since years. Today, the search for new metrics driven by the Beyond GDP debate has led to the use of many new indexes in measuring development. Among these indexes are the Human Development Index, Sustainable Development Index and Social Progress Index. Turkey cannot demonstrate the success exhibited by developed countries in these indexes. This study discusses the level of development of Turkey and propose solutions for escaping from the purgatory in terms of development.

Keywords: Economic Development, Middle Income Trap, Growth Slowdown, Beyond GDP, Turkey

JEL Codes: O10, O11, O15

[1] Yrd. Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ttosunoglu@anadolu.edu.tr
[2] Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ceydae@anadolu.edu.tr

Giriş

Kalkınma iktisadının amacı az gelişmişliği çözmek değil, çözümlemektir (Dulupçu, 2002: 31). Az gelişmişliğin çözümlenmesi için ilk yapılacak iş belirli kıstaslara göre hangi ülkelerin gelişmiş, hangilerinin az gelişmiş olduğunu belirlemektir. Bunun için öteden beri kullanılan ölçüt Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) düzeyidir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında sıklıkla GSYH ve kişi başına düşen GSYH (döviz kuru yöntemiyle ya da satınalma gücü paritesiyle) kullanılmaktadır. Türkiye cari döviz kuruyla (milyar USD) GSYH düzeyi itibarıyla dünyanın en büyük 18. ekonomisi (satınalma gücü paritesiyle 17. sırada) olmasına rağmen kişi başına düşen GSYH bakımından 9.125 dolarlık gelir düzeyiyle tüm ülkeler içinde orta sıralarda yer almaktadır (satınalma gücü 20.000 dolar).

Dünya Bankası ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında kişi başına düşen gelir düzeyini kullanmaktadır. Türkiye, Dünya Bankası tarafından yapılan gruplandırmada düşük-orta gelirli ülkeler grubunda 50 yıl kalarak (1955-2005) orta gelir tuzağını deneyimlemiştir. 2005 yılında bu tuzaktan kurtulmuş ve bir üst grup olan yüksek-orta gelirli ülkeler grubuna katılmıştır. Günümüz itibarıyla halen bu grupta yer alan Türkiye'nin yeniden orta gelir tuzağına girip girmediği sıkça tartışılmaktadır.

Aslında bilindiği gibi GSYH (dolayısıyla kişi başına GSYH) iktisadi kalkınmayı tam olarak temsil etmez, sadece ekonomik faaliyet hacminin bir ölçütüdür. Ancak kalkınmayı ölçmeye bir yerden başlamak zorunda olduğumuzu düşünürsek, başvurulabilecek ilk ölçüt yine GSYH düzeyi olacaktır. Bununla birlikte son on yıllık süreçte GSYH Ötesi (Beyond GDP) tartışmalarıyla birlikte gelişmişliğin ölçülmesinde yeni metrikler kullanılmaya başlanmıştır. Bu metrikler arasında İnsani Gelişme Endeksi, Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi ve Sosyal Gelişme Endeksi kullanım açısından diğer ölçütlere göre bazı üstünlükler taşımakta, gelişmenin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarına odaklanmaktadır. Türkiye 2016 yılı İnsani Gelişme Endeksinde 188 ülke içinde 71. sıradadır. Bu endekste elde ettiği değerle yüksek düzeyde (çok yüksek gelişmeye sahip ülkeler grubu da bulunmaktadır) insani gelişmeye sahip ülkeler arasındadır. 2016 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Endeksinde 149 ülke arasında 48. sıradadır. 2016 yılı Sosyal Gelişme Endeksinde 133 ülke arasında 58. sırada, yüksek sosyal gelişmeye sahip ülkeler (çok yüksek sosyal gelişmeye sahip ülkeler grubu da bulunmaktadır) arasında yer almaktadır.

Gelişmeyi ölçerken salt gelir üzerinden ülkeleri karşılaştırdığımızda kullanılan kişi başına düşen gelir ölçütüne göre Türkiye Orta Gelir Tuzağına yakalanma riskiyle karşı karşıya kalan yüksek orta gelirli bir ülkedir. Ekonomik gelişmenin ölçümünde kullanılan GSYH Ötesi metriklere göre de Türkiye gelişmiş ülkeler grubuna girmeye aday olan gelişmekte olan bir ülkedir. Bu anlamda Türkiye gelişmişlikle az gelişmişlik arasına sıkışmış, çalışmanın başlığında da belirtildiği gibi gelişmişlikte arafta kalmış bir ülkedir.

Bu çalışma Türkiye'nin gelişmişlik düzeyini tartışmakta ve gelişmişlikte araftan nasıl kurtulacağına ilişkin çözüm önerileri sunmaktadır. Araf İslam inancına göre cennetle cehennem arasında bir yerdir (TDK). Bu çalışmada kullanılan araf metaforu iktisadi kalkınma bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında kalmayı sembolize etmektedir. Çalışmanın birinci kısmında Türkiye'nin arafta kalma durumunu açıklayabilmek için Orta Gelir Tuzağından bahsedilmektedir. Sonrasında iktisadi gelişmenin ölçümünde kullanılan GSYH ve GSYH Ötesi

metriklerinden yararlanılarak Türkiye'nin gelişmişlik durumu ortaya konmaktadır. Bu kısımda elde edilen bulgular Türkiye'nin gelişmiş ülkeler statüsünü yakalamaya aday olduğunu, ancak gelişme için halen çözmesi gereken sorunlar bulunduğunu göstermektedir. Çalışmanın sonuç kısmında ise Türkiye'nin sürdürülebilir büyümeyi sağlaması, Orta Gelir Tuzağına yakalanmaması ve gelişmiş ülkeler grubuna çıkması için, çalışmada kullanılan terminolojiyle gelişmişlikte araftan kurtulması için getirilen çözüm önerilerine yer verilmektedir.

1. Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye

Orta Gelir Tuzağı (OGT) olgusuna son yıllarda sıkça dikkat çekilmesine rağmen, üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanımlaması henüz yapılamamıştır (Felipe vd., 2012: 3). OGT, esasen gelişmekte olan ülkeler için geçerli olan bir kavramdır. OGT, genel olarak kişi başına gelir bakımından orta gelir düzeyine erişmiş ülkelerin, bu düzeyi aşamaması, burada sıkışıp kalması ve yüksek gelir grubuna geçememesi olarak tanımlanabilmektedir (Alçın ve Güner, 2015: 30). Bu tanımda hangi gelir düzeyinin orta gelir düzeyi olarak kabul edilmesi gerektiği açıkça belirtilmemektedir. Literatürde OGT'nin eşik değerleriyle ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Eichengreen, Park ve Shin (2011: 14), OGT'yi kişi başına düşen GSYH'nin 17.000 $ (2005 yılı sabit fiyatlarla, uluslararası dolar) civarına ulaştığı eşik olarak belirlemektedir. Bunun dışında ABD ekonomisindeki kişi başına düşen gelirin %58'ine ulaşılması ve ülke içinde imalat sanayinde istihdamın payının %23'ü bulması da OGT'yi belirleyen unsurlar arasında sayılmaktadır. Eichengreen (2011: 411) bir başka çalışmasında ise bu eşik değerlerinin bir kanun olmadığını, OGT'nin kişi başına düşen gelir düzeyinin 6000 dolarlık bir standart sapmayla 10.000$ civarında da gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Eichengreen, Park ve Shin 2013 yılında yaptıkları bir başka çalışmada önceki çalışmalarını revize edip geliştirmiştir. OGT bu çalışmada iki aralık için (15.000-16.000 dolar ve 10.000-11.000 dolar bandı) test edilmiştir.

Felipe, Abdon ve Kumar (2012) satınalma gücü paritesiyle (1990 yılı fiyatlarıyla) kişi başına düşen GSYH'ye göre ülkeleri dört gruba ayırmışlardır. 2.000 doların altındakiler düşük gelirli; 2.000-7.250 dolar arasındakiler düşük orta gelirli; 7.250- 11.750 dolar arasındakiler yüksek-orta gelirli ve 11.750 doların üzerindekiler yüksek gelirli ülkelerdir. 1950-2010 yılları arasındaki verilerle inceledikleri 124 ülke ekonomisi sonucunda bir ülkenin OGT'de sayılması için eşik yıl sayısını hesaplamışlardır. Bu yaklaşım ülkelerin bir sonraki gelir grubuna geçmeden önce düşük orta gelirli ve yüksek orta gelirli gruplarda geçirdiği medyan yıl sayısıdır. Elde edilen bulgulara göre OGT düşük orta gelirli grubunda 28 yıl, yüksek orta gelir grubunda ise 14 yıl kalmış olmaktır (Felipe vd., 2012: 3). Türkiye 1955-2005 yıllarında düşük orta gelirli ülkeler grubunda 50 yıl kalmış, ilgili yıllar arasında ortalama %2.6 büyüyerek 2005 yılında yüksek orta gelirli ülkeler grubuna geçebilmiştir. Türkiye düşük orta gelir tuzağına takılan üç ülkeden (Bulgaristan ve Kosta Rika) biridir (Felipe vd., 2012: 23, 26). Türkiye'nin tekrar (bu defa yüksek) orta gelir tuzağına düşmemesi yani 11.750 doların üzerinde kişi başına düşen gelir büyüklüğüne ulaşabilmesi 2005 sonrası 14 yıllık bir marjı olduğunu (her yüksek orta gelirli ülke gibi) öne sürmüşlerdir (Felipe vd., 2012: 32).

Son yıllarda OGT'nin eşik değerlerinin belirlenmesinde Dünya Bankasının gruplaması ön plana çıkmıştır. Dünya Bankası ülkeleri kişi başına düşen gelirlerine göre dört gruba ayırmaktadır: Düşük, düşük orta, yüksek orta ve yüksek gelirli ülkeler. Tablo 1'de Dünya Bankası tarafından hazırlanan 2016 yılı Dünya Kalkınma Raporunda belirlenen eşik değerler yer almaktadır.

Tablo1. Kişi Başına Düşen Gelire Göre Ülke Grupları (2015)

Gruplar	Kişi Başına Düşen Gelir ($)*
Düşük Gelirli Ülkeler	≤1.045
Orta Gelirli Ülkeler	1.046 - 12.745
- Düşük Orta Gelirli Ülkeler	1.046- 4.125
- Yüksek Orta Gelirli Ülkeler	4.126-12.735
Yüksek Gelirli Ülkeler	≥12.736

(World Bank, 2016: 52)

Türkiye Dünya Bankası tarafından yapılan bu gruplandırmaya göre kişi başına 9.125 dolar (2015 verileriyle, Atlas yöntemiyle[3]) olan kişi başına gelir düzeyiyle yüksek orta gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır (World Bank, 2016: 52).

Diğer bir tanımlamaya göre OGT, bir ülkenin kişi başına düşen gelir düzeyinin ABD'de kişi başına düşen gelir düzeyinin %20'sini (10.000 $ civarı) aşamamasıdır (Eğilmez, 2012a).

Tablo 2. Türkiye ve ABD'de Kişi Başına Düşen GSYH
(Son On Yılının Karşılaştırılması)

Yıllar	Türkiye (Dolar)	ABD (Dolar)	(Türkiye/ABD)x100 (%)
2006	7.727	46.437	16,6
2007	9.309	48.062	19,4
2008	10.382	48.401	21,4
2009	8.624	47.002	18,3
2010	10.111	48.374	20,9
2011	10.538	49.782	21,2
2012	10.539	51.433	20,5
2013	10.801	52.750	20,5
2014	10.304	54.540	18,9
2015*	9.126	56.116	16,3

Kaynak: World Bank Data Bank

***** 2016 yılında GSYH değerinin hesaplanmasında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler baz yılı değişikliğinden derleme değişikliğine, tanım değişikliklerinden uluslararası standartlara uyum değişikliğine kadar bir dizi yeni düzenlemeyi kapsamaktadır. 2015 yılında kişi başına gelir eski seriye göre yapılan hesaplamada 10 bin doların altına düşmüşken yeni seride 11 binin doların üzerine çıkmıştır (Eğilmez, 2012b). Bu yeni haliyle Türkiye'de kişi başına düşen gelir, ABD'nin %19.6'sıdır .

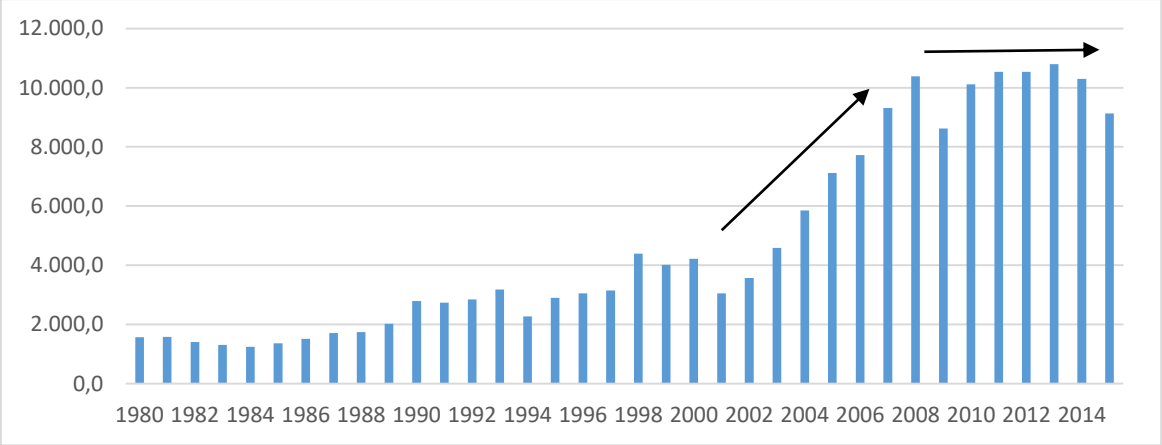
Tablo 2'ye göre Türkiye 2010-2013 yılları arasında ABD kişi başına düşen gelirinin %20'sini yakalamış, ancak sonraki yıllarda bu oranın tekrar altına düşmüştür. 2016 yılında GSYH

[3] Atlas yönteminde ulusal para cinsinden hesaplanan kişi başına GSYH son üç yılın döviz kuru ortalamaları kullanarak Amerikan doları cinsinden ifade edilmektedir. Böylece kurlarda yaşanan kısa vadeli dalgalanmaların GSYH üzerindeki etkileri azaltılabilmektedir.

hesaplama yönteminde ve baz yılı seçiminde yapılan değişiklikler sonucunda 2015 yılı oranı %16,3'den %19,6'ya yükselmiştir. Bu görünüm, bu aşamada henüz Türkiye'nin orta gelir tuzağına düştüğünün bir kanıtı olmasa da bu tuzağa düşmeye yakın olduğunun göstergesidir.

OGT zamana bağlı olarak hızlı büyüyen ekonomilerde bir çeşit vites küçültme meselesidir (Bozkurt vd., 2014: 24). Eichengreen'e göre hızlı büyüyen ekonomi, genel olarak uzun bir süreçte (7 yıllık bir dönemde) yılda asgari % 3,5 kişi başına büyümeyi başaran ekonomilere denir. Burada gelişmiş ekonomiler için ortalama kişi başına büyüme oranının yaklaşık % 1,5 düzeyinde olduğu unutulmamalıdır. Büyümenin yavaşlaması (growth slowdown) 7 yıllık büyüme oranında asgari 2 puanlık bir düşüş olarak tanımlanmaktadır (Eichengreen, 2011: 409-410).

Grafik 1. Türkiye'nin 1980-2015 Arası Kişi Düşen Geliri (USD)

Kaynak: World Bank Data Bank

Türkiye Ekonomisi 2002-2008 yılları arasında yüksek büyüme hızını yakalamış, kişi başına düşen gelir düzeyini 3.000 dolar civarından 10.000 dolar civarına yükselmiştir. 2008 krizini takip eden yıllarda ise bu artış ivmesi kaybedilerek 10.000 dolar seviyelerinde durağanlaşmıştır. Türkiye özellikle 2012 yılından sonra büyüme yavaşlaması sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu olumsuz resim Türkiye'nin OGT'ye düşmekte olduğu ve buradan nasıl kurtulabileceği konusundaki tartışmaları harekete geçirmiştir.

Görece olarak daha fakir olan ülkelerde yüksek büyüme hızının sürekli devam ettirilemeyeceği konusunda çeşitli nedenler ortaya atılmaktadır. Yeni gelişen ülkelerde ortaya çıkan büyüme daha çok demografik geçiş süreciyle ilgilidir. "Doğu Asya Mucizesi"nin gerçekleşmesinde demografik dönüşümün etkisi büyük olmuştur. Bu geçiş sürecinin ilk aşamalarında pozitif etki yaratan ancak daha sonra negatif gelişmeye yol açan bir durum ortaya çıkmaktadır. Demografik geçiş sürecinin son aşamasında doğum oranlarının düşmesiyle (ölüm oranları zaten düşmüştür) genç nüfus bağımlılık oranı düşer. İşgücünün nüfus içerisindeki oranının artmasıyla kişi başına çıktı daha hızlı bir biçimde yükselir. Ayrıca ilave yatırımları finanse edecek tasarruf oranları da artar. Bu süreçte ücretlerin yükselme ve kârların düşme eğilimi de daha düşüktür. Ancak daha

sonra Arthur Lewis'in öne sürdüğü sektörel dönüşüm süreci devreye girer. Zamanla tarım sektöründeki işsizler kentsel imalat sektörüne transfer olmaya başlar. Böylece kentsel imalat sektöründe reel ücretler yükselme eğilimine girer. Lewis'in de belirttiği "dönüm noktası" bu gelişmedir. İmalat sektöründeki istihdam oranı artmış; artık verimliliğin artırılmasının zor olduğu hizmetler sektörüne sıra gelmiştir. Büyümenin yavaşlamasının aslında toplam faktör verimliliğinin (TFV) yavaşlaması olduğu söylenebilir. Eichengreen vd. (2012), orta gelir tuzağındaki ülkelerde büyüme yavaşlamasının %15 oranında sermaye birikimi kaynaklı, %85 oranında TFV kaynaklı olduğunu hesaplamıştır. Ayrıca büyüme yavaşlamasının görüldüğü deneyimlerde TFV'nin %3'den, % 1'in altına kadar indiği gözlenmektedir. TFV'nin düşmesiyle birlikte sermaye stokunun ve işgücünün düşmesine demografik geçiş süreciyle birlikte nüfusun yaşlanması ve daha büyük bir sermaye stoku için daha yüksek yenileme yatırımlarının yapılması zorunluluğu da eklenmektedir. Ancak bu etkenlerin yavaşlamaya etkisi daha düşüktür (Eichengreen, 2011: 411). Eichengreen vd. (2013: 4) finansal krizlerin ve politik rejim değişikliğinin ekonomik büyümede yavaşlamaya sebep olduğunu ileri sürmektedir.

Yeldan vd. (2012)'ye göre ise OGT betimlemesi aslında Neo-Klasik büyüme modelindeki kuramsal kurgunun güncel ampirik yazına yansımasıdır. Neo-Klasik büyüme modeline göre bir ekonomide sermaye yatırımı, kâr oranı pozitif olduğu sürece devam edebilir. Ancak kâr oranı sermayenin azalan getirisi nedeniyle düşer ve sonucunda sermaye yatırımı sadece amortismanları karşılayabilecek düzeye geriler. Bu noktada net kâr oranı sıfırdır ve sermaye birikimini yani ekonomik büyümeyi sürdürmenin olanağı yoktur. Sadece sermaye birikimine dayanan bir üretim modeli nihayetinde sıfır büyümeyle sonuçlanmaktadır. Bu durum OGT olarak tanımlanırsa tuzaktan kurtulmanın tek yolu, daha çok sermaye yatırımı yapmak değil; Ar-Ge, eğitim ve kurumsal yenilik yani teknolojik gelişmenin (TFV artışının) sağlanmasıdır (Yeldan vd., 2012: 33). Orta gelir tuzağına giren ülkeler gelişmenin ilk aşamalarında daha yoğun işgücü ve daha az sermaye kullanmaktadır. Bu süreçte ekonominin altyapı ve sanayi alanlarında giderek artan yatırımlara ihtiyacı bulunur. Ancak sürdürülebilir büyüme için ülkenin yüksek teknolojiye ve yönetsel kaynaklara sahip olması ve sermayesini daha etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir. Kısacası ekonominin büyümesi TFV'deki artışa bağlıdır. Bu nedenle sürdürülebilir büyüme için TFV artış oranının fiziki sermaye birikimi artış hızından büyük olması gerekmektedir (Koçak ve Bulut, 2014: 7).

2. Gelişmenin Ölçümü ve Türkiye'nin Karşılaştırmalı Durumu

Ekonomik gelişme düzeyinin ölçülmesi, ülkelerin dünya gelişme yarışında elde ettikleri sırayı göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bir ülkenin gelişme sürecindeki konumu ve gerçek ekonomik durumunun saptanması birçok yönden önemlidir. Toplumun az gelişmişliğinin bilincine varıp bunu ortadan kaldırmaya karar vermesi, kalkınma yolunda atılmış en önemli adımdır. Bu nedenlerle iktisadi gelişmenin ölçülmesi kaçınılmazdır. Bu kısımda gelişmenin ölçülmesinde GSYH ve GSYH Ötesi metrikler kullanılmaktadır.

2.1.GSYH ile Ölçüm

Uluslararası ölçekte ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında kullanılan en önemli ölçütlerden biri GSYH'dir. Aslında bu ölçütün iktisadi kalkınmayı tam olarak temsil etmediği bir gerçektir. Ancak kalkınmayı ölçmeye bir yerden başlamak zorunda olduğumuzu düşünürsek, başvurulabilecek ilk ölçüt GSYH düzeyi olacaktır. Diğer yandan ulusal gelir

büyüklüğü yerine kişi başına düşen gelirin kullanılması daha çok tercih edilmektedir. Kavramın ifadesinden de anlaşılacağı gibi, nüfus büyüklüğünün ekonomik büyüklüğe sokulması ölçütü daha hassas kılmaktadır.

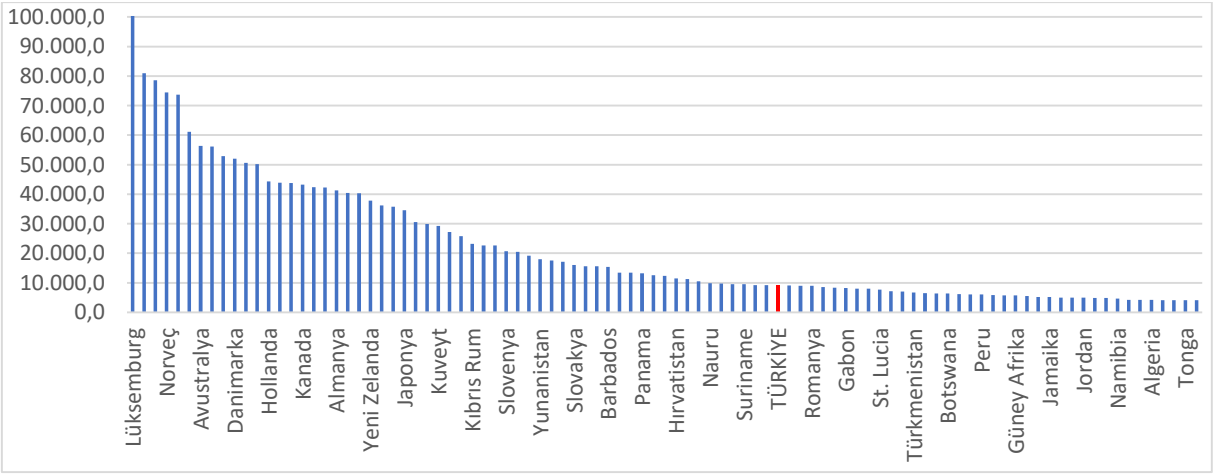
Tablo 3. GSYH Düzeyi En Yüksek Yirmi Ekonomi (Milyar USD) (2015)

Sıra	Ekonomi	GSYH	Sıra	Ekonomi	GSYH
1	ABD	18.036.648	11	Güney Kore	1.377.873
2	Çin	11.007.721	12	Avustralya	1.339.141
3	Japonya	4.383.076	13	Rusya	1.331.208
4	Almanya	3.363.447	14	İspanya	1.199.057
5	İngiltere	2.858.003	15	Meksika	1.143.793
6	Fransa	2.418.836	16	Endonezya	861.934
7	Hindistan	2.095.398	17	Hollanda	750.284
8	İtalya	1.821.497	18	Türkiye	717.880
9	Brezilya	1.774.725	19	İsviçre	670.790
10	Kanada	1.550.537	20	Suudi Arabistan	646.002

Kaynak: World Bank Data Bank

Tablo 2'de cari döviz kuruyla (milyar USD) GSYH düzeyi en yüksek 20 ekonomi sıralanmıştır. Tablodan görüldüğü üzere Türkiye dünyanın 18. büyük ekonomisidir.

Grafik 2. Çeşitli Ülkelerin Kişi Başına Düşen GSYH Düzeyleri (USD) (2015)

Kaynak: World Bank Data Bank
* Grafikte 4.000 doların altında kişi başına gelire sahip ülkeler yer almamaktadır.

Grafik 2'de çeşitli ülkelerin cari döviz kurlarıyla (USD) kişi başına düşen GSYH düzeyleri en yüksekten en düşüğe doğru sıralanmıştır. Türkiye 2015 yılında 9.125 dolarlık kişi başına geliriyle grafikte orta sıralarda yer almaktadır. GSYH düzeyiyle tüm dünya ülkeleri içinde 18. sırada olan Türkiye'nin kişi başına düşen gelir itibarıyla orta sıralarda yer almasının sebebi 80 milyona ulaşan nüfus büyüklüğüdür.

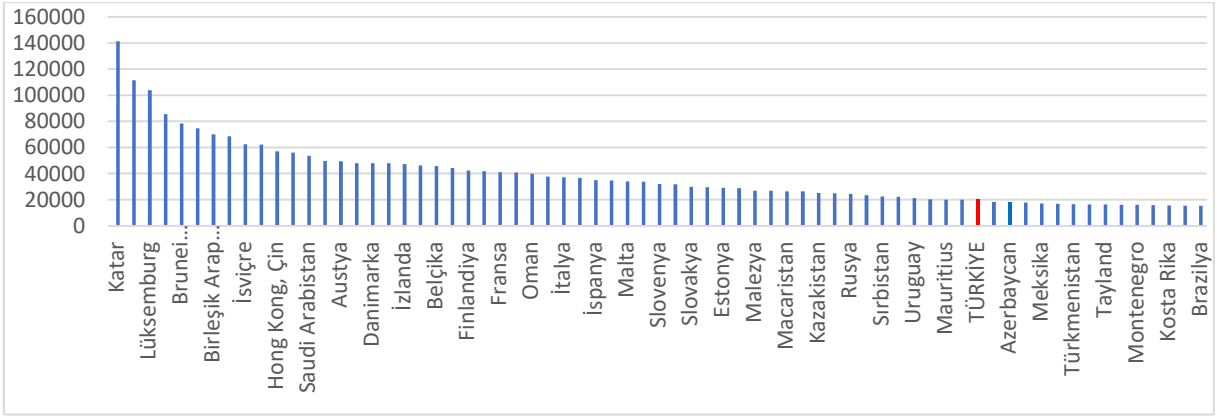
Tablo 4. GSYH Düzeyi En Yüksek Yirmi Ekonomi (SGP, Milyar USD) (2015)

Sıra	Ekonomi	GSYH	Sıra	Ekonomi	GSYH
1	Çin	19.814.369	11	İtalya	2.260.233
2	ABD	18.036.648	12	Meksika	2.157.817
3	Hindistan	7.998.278	13	Güney Kore	1.753.733
4	Japonya	5.175.259	14	Suudi Arabistan	1.688.633
5	Almanya	3.924.035	15	İspanya	1.621.191
6	Rusya	3.579.826	16	Kanada	1.584.405
7	Brezilya	3.198.898	17	Türkiye	1.574.018
8	Endonezya	2.848.028	18	İran	1.358.795
9	Fransa	2.729.182	19	Tayland	1.110.458
10	İngiltere	2.719.517	20	Avustralya	1.100.771

Kaynak: World Bank Data Bank

Tablo 4'de satınalma gücü paritesiyle (Milyar USD) GSYH düzeyi en yüksek 20 ekonomi sıralanmıştır. Tablodan görüldüğü üzere Türkiye dünyanın 17. büyük ekonomisidir.

Grafik 3. Çeşitli Ülkelerin Kişi Başına Düşen GSYH Düzeyleri (SGP Yöntemiyle, USD) (2015)

Kaynak: World Bank Data Bank
* Grafikte 15.000 doların altında kişi başına gelire sahip ülkeler yer almamaktadır.

Grafik 3'de çeşitli ülkelerin satınalma gücü paritesiyle (USD) kişi başına düşen GSYH düzeyleri en yüksekten en düşüğe doğru sıralanmıştır. Türkiye 2015 yılında 20.000 dolarlık kişi başına geliriyle grafikte orta sıralarda yer almaktadır.

2.2.GSYH Ötesi Metriklerle Ölçüm

İktisadi gelişmenin ölçülmesinde GSYH'nin kullanımı bir süredir küresel çapta eleştirilmekte ve uluslararası camiada GSYH yerine kullanılabilecek alternatif metrikler ileri sürülmektedir. Bu metriklerin ortak özelliği gelişmeyi salt ekonomik parametrelerle ölçmek yerine sosyal ve çevresel göstergelerle destekleyerek gelişmenin tüm boyutlarını ele alan bir yaklaşım sergilemektir. GSYH ötesi (Beyond GDP) tartışmalarıyla şekillenen metrikleri üç başlık altında toplamak mümkündür (Constanza vd., 2009: 9-10):

- GSYH'de Düzeltmeler Yapan Endeksler: Sürdürülebilir İktisadi Refah Endeksi, Gerçek İlerleme Göstergesi, Yeşil GSYH, Düzeltilmiş Net Tasarruf
- GSYH'yi Kullanmayan Endeksler: Ekolojik Ayak İzi, Öznel İyilik, Gayrisafi Milli Mutluluk, Mutlu Gezegen Endeksi, Sosyal İlerleme Endeksi
- GSYH'yi İçeren Bileşik Endeksler: İnsani Gelişme Endeksi ve Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi

Söz konusu metrikler içinde bazıları gelişmenin salt çevre boyutunu (Yeşil GSYH ve Ekolojik Ayakizi), bazıları ise mutluluk boyutunu (Öznel İyilik, Gayrisafi Milli Mutluluk, Mutlu Gezegen Endeksi) dikkate almaktadır. Bazı metrikler ise ülke karşılaştırması yapılamayacak kadar az ülkeyi içermektedir. Diğer taraftan kimi çevresel ve sosyal göstergelerin ölçülmesi güçtür. Ankete dayalı olarak elde edilen bazı göstergeler ise sübjektif (öznel) olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Gelişmenin hem ekonomik, hem sosyal hem de çevresel boyutlarını ele alan ve çok sayıda ülkeyi karşılaştırma olanağı sunan metrikler ise İnsani Gelişme Endeksi, Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi ve Sosyal Gelişme Endeksidir.

İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafndan hazırlanan İnsani Gelişme Endeksi insani gelişmeyi üç boyutta ele almaktadır. Bunlar, eğitim, sağlık ve gelir düzeyidir. Endeks hem ekonomik hem de sosyal kalkınmayı dikkate alan çok yönlü bir ölçüttür. 2016 yılı İnsani Gelişme Endeksinde Türkiye 188 ülke içinde 71. sırada yer almakta ve yüksek (çok yüksek değil) insani gelişmeye sahip ülkeler grubunda bulunmaktadır (UNDP, 2016: 199).

Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi ve Türkiye: 2015 yılında süresi sona eren Binyıl (Milenyum) Kalkınma Hedeflerinin ardından 25-27 Eylül 2015 tarihlerinde New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 193 ülkenin imzası ile kabul edilmiştir (UNDP, 2015). Temmuz 2016'da Birleşmiş Milletler inisiyatifi olan Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı (SDSN) ve paydaşı Bertelsmann Stiftung tarafından bir rapor yayınlanmıştır. Yayınlanan "SDG Index & Dashboards" adlı rapor, ülkelerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri konusundaki karnesini ortaya koymaktadır. Bunu yaparken 17 sürdürülebilir kalkınma hedefine yönelik 77 göstergeyle bir endeks değeri oluşturulmuştur. Bu endeks 149 ülkeyi kapsamaktadır. Bu ülkeler toplam dünya nüfusunun %99'undan fazlasını oluşturmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi tüm sürdürülebilir kalkınma hedeflerini kapsayan ve hızlı bir değerlendirme olanağı yaratan birleşik bir endekstir. Türkiye 2016 yılı

Sürdürülebilir Kalkınma Endeksinde 149 ülke arasında 48. sıradadır (Sachs vd., 2016, s. 16-17).

Sosyal Gelişme Endeksi ve Türkiye: Ülkelerin sosyal ve çevresel performanslarına odaklanan, GSYH'den bağımsız, ancak onu tamamlayıcı nitelikte olan kapsamlı ve bütüncül bir metriktir. Sosyal gelişme, toplumu oluşturan bireylerin temel insani ihtiyaçlarını karşılama, yaşam kalitesini yükseltme ve sürdürme imkânı veren yapı taşlarını oluşturma kapasitesidir ve tüm bireylerin potansiyellerini tam olarak ortaya çıkartacak koşulları yaratır. Tanım, sosyal gelişmenin üç boyutu üzerinde odaklanmaktadır: Temel İnsan İhtiyaçları, iyiliğin temelleri ve fırsatlar (Porter vd., 2016, s. 11-13). Türkiye 2016 yılı Sosyal Gelişme Endeksinde 133 ülke arasında 58. sırada, yüksek (çok yüksek değil) sosyal gelişmeye sahip ülkelerden biridir (Porter vd., 2016, s. 17-18).

Sonuç

Bu çalışmada elde edilen bulgular Türkiye'nin OGT'yi test ettiğini ve özellikle 2012 yılından beri büyüme yavaşlamasına girdiğini göstermektedir. Türkiye Dünya Bankasının gruplandırmasına göre yüksek orta gelirli ülkeler arasında yer almaktadır. Geçmişte düşük orta gelirli ülkeler grubunda 50 yıl kalarak düşük orta gelir tuzağına yakalanmıştır. Felipe vd. (2012)'ye göre bir ülke düşük orta gelirli ülkeler grubunda 28 yılın, yüksek orta gelirli ülkeler grubunda 14 yılın üzerinde kalırsa OGT'ye düşmüş olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin 2005'te yüksek orta gelirli ülkeler grubuna girdiği düşünülürse bu yaklaşıma göre henüz OGT'ye takıldığını söylemek erken olacaktır. Diğer yandan ABD kişi başına düşen gelirinin %20'sini aşamamak da bir başka yaklaşıma göre OGT belirtisidir. Türkiye henüz bu %20'lik sınırı aşamamış ancak 2016 yılında GSYH'de yapılan bir hesaplama ve baz yılı değişikliğiyle GSYH rakamını (geriye dönük olarak da) revize ederek ABD kişi başına gelirinin %20'sine yaklaşmıştır.

Türkiye 2015 yılında elde ettiği GSYH değeriyle dünyanın en büyük 18. (satınalma gücü paritesiyle 17. sırada) ekonomisidir. Ancak hesaplamaya 80 milyonluk nüfus büyüklüğü de dahil edildiğinde, kişi başına düşen GSYH bakımından 9.125 dolarlık (satınalma gücü 20.000 dolar) gelir düzeyiyle tüm ülkeler içinde orta sıralarda yer almaktadır. Bilindiği gibi bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde sadece GSYH'yi kullanmak bir takım eleştirilere konu olmaktadır. GSYH bir ülkenin sadece ekonomik büyüklüğünü, faaliyet hacmini ölçer. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında GSYH (ya da kişi başına GSYH) yerine, gelişmenin sadece ekonomik değil, sosyal ve çevresel boyutlarını da dikkate alan metrikler kullanılması düşüncesiyle "GSYH Ötesi" metrikler geliştirilmiştir. Ekonomik gelişmişlik düzeyini ölçen çok sayıda metrik bulunmasına karşın, bunlar içinde İnsani Gelişme Endeksi, Sürdürülebilir Kalkınma Endeksi ve Sosyal Gelişme Endeksi ön plana çıkmaktadır. Türkiye 2016 yılı İnsani Gelişme Endeksinde 188 ülke içinde 71. sıradadır. Bu endekste elde ettiği değerle yüksek düzeyde (çok yüksek değil) insani gelişmeye sahip ülkeler arasındadır. 2016 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Endeksinde 149 ülke arasında 48. sıradadır. 2016 yılı Sosyal Gelişme Endeksinde 133 ülke arasında 58. sırada, yüksek sosyal gelişmeye (çok yüksek değil) sahip ülkelerden biridir. Türkiye'nin bu endekslerdeki konumu çok sayıda ülkeye göre gelişmiş olduğunu, ancak gelişmiş ülkelerin hala gerisinde bulunduğunu göstermektedir. Türkiye gelişmişlikte arafta kalmış bir ülkedir. OGT riskiyle karşı karşıya bulunmakta, ne gelişmiş ülkeler ne de az gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye ancak ekonomik, sosyal ve

çevresel anlamda gerekli yapısal dönüşümü sağlayarak OGT riskinden kurtulabilir ve gelişmiş ülkeler grubuna dâhil olabilir.

Orta gelir seviyesine ulaşan bazı gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızlarında yavaşlama görülmektedir. OGT'ye giren ülkelerin büyüme yavaşlamasına neden olan ortak özellikleri arasında, finansal ve politik kırılganlık, giderek yaşlanan nüfus (yaşlı bağımlılık oranı yüksek), katma değeri düşük üretim, düşük teknoloji kullanımı, düşük işgücü verimliliği, düşük eğitim düzeyi, düşük yurtiçi tasarruflar ve dolayısıyla düşük yatırımlar yer almaktadır.

Yüksek teknoloji ürünlerinin ihracat içindeki payının artış gösterdiği ülkelerin büyüme hızlarında yavaşlama olasılığı azalmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin orta gelir seviyesinin üzerinde gelir düzeyine ulaşılması, yüksek katma değerli ürünlerin üretimi ve ihracatıyla mümkün olmaktadır. Türkiye, dünyada yaratılan imalat sanayisi katma değerindeki pay açısından 1990 yılında 13. sırada, 2000'lerde 15. sırada yer alırken 2010'da liste dışına çıkmıştır. Türkiye'nin en hızlı büyüdüğü on yılda, ondan önceki yirmi yılda olduğu kadar bir imalat sanayisi katma değer payı yaratamamış olması beklenmedik bir durumdur. Bu durum Türkiye açısından OGT'ye düşmenin tehlikesine işaret etmektedir. Bilindiği gibi yüksek katma değer ancak Ar-Ge ve yenilik yoluyla yaratılabilir. OGT'nin nedenlerinden biri ülkelerin yenilik yaratma becerilerini zaman içinde geliştirememesidir. Türkiye'nin teknolojik içeriği ve katma değeri yüksek ürünlerin üretim ve ihracatına yönelik olarak Ar-Ge'ye ağırlık vermesi gelişmiş ülkelerin gelir düzeyini yakalaması bakımından önemli fırsatlar sunacaktır. Ar-Ge faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve yeniliklerin ortaya çıkması içinse beşeri sermaye birikiminin kaynağı olan orta ve yükseköğretim mezunlarının nitelik ve niceliğinin artırılması, özellikle mesleki eğitime ağırlık verilmesi, Ar-Ge'ye ayrılan kaynakların GSYH'ye oranının gelişmiş ülkeler seviyesine çıkartılması gerekmektedir. Diğer taraftan Türkiye'de makroekonomik istikrar, düşük enflasyon, mali sürdürülebilirlik, yurtiçi tasarruf oranının arttırılması, fikri mülkiyet ve patent haklarının korunması, işgücü piyasası koşullarının iyileştirilmesi, TFV'nin arttırılması, kurumsal reformlar ve altyapı yatırımları OGT riskinden kurtulmak için gereklidir. İçsel büyüme modellerinde de öne sürüldüğü gibi, teknolojik gelişme (ya da TFV) sürekli büyümenin kaynağıdır. Teknolojik gelişme ancak ve ancak Ar-Ge, eğitim ve kurumsal yenilik aracılığıyla sağlanabilmektedir. Özetle Türkiye'nin tekrar yüksek büyüme hızını ve istikrarlı büyüme ortamını yakalamayabilmesi için büyümenin içsel dinamiklerine (eğitim, Ar-Ge, teknoloji, topyekün TFV artışı) ve yapısal reformlara ağırlık vermesi gerekmektedir.

Kaynakça

Alçın, S. ve Güner, B. (2014). "Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi,* Cilt: XXXVII, Sayı: I, ss. 27-45

Bozkurt, E., Bedir, S., Özdemir, D. ve Çakmak, E. (2014). "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Örneği", *Maliye Dergisi,* Sayı: 167, ss. 22-39.

Costanza, R.; Hart, M.; Posner, S. and Talberth, J., (2009). "Beyond GDP: The Need for New Measures of Progress", *The Pardee Papers,* No. 4.

Dulupçu, M.A. (2002). "Kalkınma İktisadı Üzerine Bazı Düşünceler", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* Sayı: 1, ss. 31-52.

Eğilmez, Mahfi (2012a). Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye, Kendime Yazılar, 16.12.2012 (http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.html)

Eğilmez, Mahfi (2012b). GSYH Hesaplaması Değişti, Kişi Başına Gelirimiz Arttı, 12.12.2012 (http://www.mahfiegilmez.com/2016/12/gsyh-hesaplamas-degisti-kisi-basna.html)

Eichengreen, B. (2011). "Escaping the Middle Income Trap", Economic Policy Symposium Proceedings, ss. 409-419.

Eichengreen, B., Park, Donghyun and Shin, K. (2011). "When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China", *NBER Working Paper Series,* No: 16919.

Felipe, J., Abdon, A and Kumar, U. (2012). "Tracking the Middle-income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?", Levy Economics Institute Working Paper No. 715, ss. 1-59.

Koçak, E. Ve Bulut, Ü. (2014). "Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", *Maliye Dergisi,* Sayı: 167, ss. 1-21.

Porter, M. E.; Stern, S. and Green, M., (2016). Social Progress Index 2016, Social Progress Imperative.

Sachs, J., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Durand-Delacre, D. and Teksoz, K. (2016): SDG Index and Dashboards - Global Report. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

TDK, Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58eb5618685638.27526072

UNDP (2015). Sustainable Development Goals (https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/7891Transforming%20Our%20World.pdf)

UNDP. (2016), Human Development Report 2016, Human Development for Everyone.

World Bank, World Development Indicators 2016

World Bank, World Bank Data Bank

Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvoda, E. ve Özsan, M.E. (2012). Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye, Cilt 1: Makro/ Bölgesel/ Sektörel Analiz, Türkonfed, İstanbul.